

EUPHRONIOS'DAN MUSTAFA KEMAL'E**

Cengiz IŞIK*

Böylesine bir başlığı okuyunca eminim ki, arkeologlar da dahil hemen hepimizde bir merak uyanmıştır... Euphronios İÖ 6. yüzyılı son çeyreğinde eserlerini vermiş olan ünlü bir vazo ressamı. Euphronios ve Mustafa Kemal? Acaba nasıl bir bağlantı diye kendi kendine sorası gelmiştir davetiyeyi okuyanların ya da ilanı görenlerin...

Şimdi bakın!.. Bugün, diğer İslam ülkelerine baktığımızda varlığımızı borçlu olduğumuz ve bıraktığı reçeteyle ilelebet de borçlu olacağımız Mustafa Kemalimiz'in, pek de ön plana çıkartmadığımız, “duygusal” ve “hassas” yapısını; yok olmak üzere olan bir ulusun etnik gruplarını tek vücut haline getiren sihirli gücünün ta kendisini; O'ndaki tanrı vergisi “insan sevgisini”, A n z a k haftasının ertesinde, O'nu minnet duygularımızla bir kez daha yad ederek ön plana çıkartmak istedim sadece. Nereden mi bağlantı kurarak ?.. Hem de yaklaşık 3200 yıl öncesinin aynı topraklarından gelerek... Okunduğunda, insanı en küçük hücrelerine kadar sarsan bir efsaneyle yaşatılmış “T r o i a S a v a ş ı” ile...

İsterseniz buraya bir “nokta” koyalım ve kısa da biraz Troia konuşalım savaşın bütününe daha iyi anlamak için.. Biliyorum ki, bir kısmınız biliyordur bu kenti, hatta ziyaret etmiştir de.. Birileriniz ama salt efsanesi ya da ünlü hazinesi nedeniyle ve de iki yıl öncesinin vizyonundaki “Troia” filmi ile tanıyor. Çok az bir olasılıkla da olsa, bazı kişilerin nerede ve nasıl bir ören olduğu konusunda en ufak bir bilgisi bile yoktur... Öreni gezen ziyaretçilerin, ziyaret sonrasındaki şu dediklerine bile şahit olmuşumdur: “..Birkaç metre karelik bir tepe üstünde ufacık bir yer; yarım saatte dolaştık çevresini; bumuymuş Troia ?..; bu muymuş efsane kent ?..”

Çanakkale'nin 30 km. kadar güneybatısında, bugün boğazlara dek uzanan bir ovaya ve de Ege Denizi'ne kadar giden bir düzlüğe hakim “Hisarlık” tepesi, yaklaşık İÖ 3. binin başlarından itibaren, Bizans Dönemi küçük Bişof yerleşimini saymazsak eğer, kendi içinde ara katmanları da olan kesintisiz IX Kütür Katmanı içermektedir. Bu bağlamda **W i l u ş a'yı**, yani **İ l i o n'u**, yani **T r o i a'yı**, Batı Anadolu'nun zamanının en büyük ve en gelişmiş kentlerinden biri olduğunu bilmeden gezersek eğer..; Akdeniz'den ve Ege'den gelen gemilerin geçit noktasına egemen stratejik konumu nedeniyle maden ve tarım ürünlerinin karşılıklı olarak bir yandan batıya, diğer yandan doğuya aktarılmasında bir köprü olduğun bilincinde olmadan dolaşırsak eğer..; binlerce yıl öncesinden günümüze dek yaşanan dramatik savaşlarda akan kanlarla

** 23 Mart 2006 tarihinde Muğla Üniversitesi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi

Cengiz IŞIK

sulanmış Çanakkale Boğazı'nın her iki yanındaki bugün bizlere yurt olan bu topraklarda, ayaklarımızın yere basmaya "hakki" olmadığını hissetmeden yürürsek eğer.. haksız da değiller hani..

Yanılmıyorsunuz!.. Truva ve Çanakkale Savaşlarını kastediyorum.. Mustafa Kemalimiz'in komuta ettiği 57. Alayın oynadığı bağımsızlık savaşımızın bu başlangıçtaki kanlı perdesi ile, efsane de olsa, "yeri", "güçleri", ne "nedeni" bu kadar örtüşen bir başka savaş var mıdır?..

Yer:Boğazın iki yakasındaki topraklar..

Güçler: Bir tarafta birlik yumağı oluşturmuş batılı devletler; diğer tarafta Anadolu'nun tek bir yumruk haline gelmiş tüm bölgesinden gelen gruplar

Amaç: Anadolu'ya giriş yollarını açarak doğu ve güneydoğuya doğru ilerlemek ve böylece toprak edinmek; mal edinmek; varlık edinmek; zenginliklere, kültüre sahip çıkmak.

Hep "Efsanedeki Truva Savaşı" diye söz ediyoruz.. Burada aklınıza şu takılabilir: "...Nedir bu??".. Yoksa Antik Çağlar'dan günümüze kadar tüm sanat dallarıyla uğraşan sanatçılara ilham kaynağı olan, bizlerin "bir solukta" okuduğu Homeros'un "İliada Destanı" yaşanmamış mıdır?..

Şimdi bakın!.. Yunus Emreler.. Mevlanalar.. Karacaoğlanlar..Pir Sultan Abdallar, Yaşar Kemaller, Nazımlar, Veyseller, Neşet Ertaşlar gibi daha nice torunlarına "el veren"; batı edebiyatının ilk ve en büyük destanlarını yaratmış olan Halikarnassos'lu-Bodrumlu yurttaşımız Homeros'un İliada'sının içeriğinde elbetteki tarihsel bir olay yatmaktadır. Bizler biliyoruz ki, Hellasın sakinleri Akalar, Kuzey- ve Güneybatı Anadolu'da koloniler kurmak için ardi arkası kesilmeyen istila girişimlerinde bulunmuşlardır. Troia'nın önemli stratejik konumu ve Mykenler'in Suriye kıyılarına kadar ulaşan güçlü yayılışı, onların Karadeniz ve Güneydoğu Avrupa'nın kilit yerini tutmuş olan İlion, yani Troia kentini ele geçirmek için, her seferinde sonuçsuz kalan kanlı mücadeleler verdiklerini düşünebiliriz. Sonuçsuz kalan dedim!.. Zaten Homeros'un 10 yıl süren fiili savaşın sadece son dönemlerini anlatan destanında da belli bir sonuç yoktur. Bu bağlamda denilebilir ki, "Troia Efsanesi", yüzyıllar boyu Anadolu'ya yönelik ve hiçbir sonuca ulaşamayan savaşların belki de "p o e t i k" bir öyküsüdür.

Bu noktada belki de şu soruyu sormak gerekir: Heinrich Schlimann ile başlayan, 1930'lu yıllarda Carl Blegen ile devam eden ve son yıllarda da, adını "rahmetle" anıyorum, Manfred Korfmann başkanlığındaki kazılarda, Destan'da anlatıldığı gibi dramatik bir savaşın hiç mi arkeolojik bir izi, bir kalıntısı, yoktur?..

Arkeologlar Troia'da izlerini saptamış oldukları bir yıkımı, İÖ 13. yüzyılın sonlarına yerleştirirler. Kentin, yaklaşık 1300-1190 yılları arasına

tarihlenen tabakası VIh ya da VIIa katmanıdır ve bu katmanın yayıldığı alan, son verilerin ışığında 300 bin metrekaredir. Müstahkem bir kenttir; nüfuz ise en yüksek seviyesindedir: 7 bin ila 10 bin arası. Ve kent, tarihinin en kuvvetli, en şaşalı ve en zengin dönemini burada yaşamıştır. Bilinen odur ki, bu zengin dönem yaklaşık 1200'lerde yangın ve ölümlere neden olan büyük bir felakete yok olmuştur. Bu, olası kuvvetli bir depremden daha çok, bir savaşın yarattığı felaket olmalıdır. Çünkü kazılar sonunda saptanmıştır ki, evler ve saraylar talan edilmiş ve sonrasında ateşe verilerek yerle bir edilmişlerdir. Molozlar arasından pek çok ceset çıkartılmıştır ve hatta, savunucuların kullanmalarına bile fırsat bulamadıkları "sapan taşı" yığınları ele geçirilmiştir. Bu tahribatı, sonuçsuz kalan kezlerce saldırıların nihayetinde Akalar mı yapmışlardır?; yoksa bunu, Hitit İmparatorluğu üzerinden de bir ateş topu gibi geçen; önüne ne gelirse silip-süpüren "Balkan Kavimleri" ne mi bağlamak lazımdır sorusunun cevabını, gelin şimdilik gelecekteki araştırmaların getireceği verilere bırakalım ve biz, isterseniz konumuza geçelim!.. İÖ 6. yüzyılın sonlarında eserler vermiş bir Helenli ressam Euphronios ile Atatürk nasıl örtüşecek?.. Şimdi ona gelelim:

Nasıl mı?.. Önce ressam Euphronios'un firçasından çıkmış olan Krater üzerindeki sahneyi yorumlamaya çalışalım!.. : Ortada **Sarpedon**; her iki yanında karanlığın iki meleği: **Thantos** ve **Hypnos**: "ölüm" ve "uyku". Geri planda **Hermes**. Her iki kenarda ise birer savaşçı: sağda **Hippolythos** ve de solda **Leodamos**. Baktığımızda... Troia Savaşı efsanesinden yalın bir kesit. Oynanmış bir tiyatro oyununun dondurulmuş bir sahnesi sanki.

Şimdi biraz daha sızalım sahnenin derinliklerine ve figürlerin her biriyle bütünleşelim; onların ruh hallerini yakalamaya, hissetmeye çalışalım; sanatçının felsefesini okuyalım... Ortadaki yürek parçalayan figür hariç, hepsi giyimli ve sakallı. Sahneyi her iki yandan sınırlayan askerler sakın. Sanki bir tiyatro oyununun "mızrak tutan" figüranları gibi.. Ya da, bir fotoğraf stüdyosunda ellerindeki mızrak ve kalkanla hatıra fotoğrafı çektirircesine hareketsiz ve dingin. Leodamos, İliada destanında Troyalı bir kahramandır ve Aias tarafından öldürülmüştür. Sonraki anlatımlarda Troia önlerinde çarpışan bir Likyalı'dır bu. Hippolythos ismine, tanrılaştırılmış kahramanlar arasında rastlıyoruz. Bunların hiçbiri ama Troyalı değildir. O halde merkezi sahnenin dışında gibi görünen bu iki figürün rolleri önceden biçilmiştir. Savaşın taraflarını temsil etmek: Anadolu ve Kıta Yunanistan. Tıpkı bu savaşta ikiye bölünmüş Olympos tanrıları gibi.. Burada, sağdaki askerın kalkan süsünü merkezi sahnenin yorumunu destekler mi diye de düşünmeden kendimizi alamayız: Tekerlek Motifi. Biliyoruz ki, merkezi sahnedeki kanatlı figürlerin üstlendikleri görev, hemen çabucacık, biran evvel, adeta ışık hızıyla yerine getirilmek zorundadır. Emir büyük yerdendir çünkü...

Görevi yerine getirme telaşı, yanlardaki figürlerin aksine, ortadaki diğer üç figürde daha da vurgulanmıştır: Lütfen Thanotos ve Hypnos'a dikkat edelim!.. Açık olan kanalarından belli ki, her iki elleriyle kavradıkları çıplak

figürü, iri gövdesine rağmen bir kuş hafifliği ile incitmeden kaldırıp, uçmaya hazırdılar. Tavırları ve yüz ifadeleri, ilahi bir emrin eksiksizce yerine getirilmesinin bilinci içindedir: Ciddi ve vakurdurlar.

Şimdi de Hermes üzerine yoğunlaşalım!.. Acelecidir Hermes; telaşlıdır. Nereden mi anlıyoruz?.. Sağa hareketliyken, kafası geriye dönüktür; Kerykaionunun tuttuğu sol eli yere paralelken, sağ eli havadadır; başı olayın merkezine, aşağı eğiktir: “..hadi.. hadi!..” demektedir sanki; “..çabuk..çabuk!..” Hermes ve meleklerin neden telaşlı oldukları sorusunun cevabını sonraya bırakalım ve ortadaki figürü tanıyalım: Sarpedon’u... Xanthos’un anafolu ırmağından kalkarak askerleriyle birlikte Troia önlerine gelip de onlara birlikte canını dişine takarak çarpışan Sarpedon’u.. Likyalı yiğit Sarpedon’u..

Kurtuluş savaşımızdaki gibi, bu savaşta Troialılar da yalnız değildir. O dönemde Anadolu’da ne kadar etnik grup varsa, Likyalısı, Karyalısı, Pontuslusu, Mysalısı, Paphlagonyalısı hepsi Troia önlerinde ve batılı güçlerin karşısında...Hektor’un başkomutanlığında batılı düşmanlara karşı bir kuva-i milliye ruhuyla çarpışmaktadırlar. Bu bağlamda Hektor, Anadolu’nun ilk ulusal kahramanıdır. Savaşın en bunalımlı anlarında, sırtında Troia’yı savunmanın omuzlarına yüklediği ağır sorumlulukla, efsane içinde savaşın çıkmasında tek suçlu olarak gördüğü kardeşini bile bakınız nasıl azarlamaktadır:

*“...Seni alçak!..., seni parlak oğlan!..., seni çapkın!..
Seni irz düşmanı seni!..
Hiç doğmaz olaydın keşke,
Ya da kalaydın ölümüne dek evlenmeden.
Ne baş belası kesilirdin o zaman..
Ne de yüz karası olurdun başkalarına...”*

Bütün bu grupları harekete geçiren, onları Troia önlerine sevk eden düşüncenin altını çizmek lazımdır yalnız: **AYNEN KURTULUŞ SAVAŞIMIZDA OLDUĞU GİBİ.. SALDIRI TROİA’YA DEĞİL, ANADOLUYA’DIR.** Efsanede bu grupların yiğitlerine, tıpkı Sarpedon’da olduğu gibi yer de verilmiştir.Örnek vermek istersek eğer, Amazonlar kraliçesi Penthesilea.. Ama Sarpedon bunların içlerinde en ünlüsüdür. Onun dramı Hektor’unkinden aşağı kalmaz efsanede. Destan boyunca Hektor’a bile çıkışıp, yol gösterdiği görülür büyük Sarpedon’un... Şimdi biraz daha yakından tanımak için Sarpedon’u, efsane içindeki onunla ilgili bir bölümü, rahmetle andığımız Azra Erhat Hocamızın o muhteşem çevirisinden biraz okuyalım:

*“...Nereye gitti senin eski gücün??
Ordusuz, yardımcısız koruyacaktın şehri hani
kayınlarınla, kardeşlerinle tek başına??
Ama şimdi göremiyorum onların hiç birini;
sinmişler aslan karşısında köpekler gibi.
Biz nasıl dövüşüyoruz baksanıza bize.*

*Biz ki, yardımcınızdan başka bir şey değiliz.
Ben ta uzaklardan geldim yardıma..
Anaforlu Ksanthos'tan geldim.. uzak Likya'dan.
Sevgili karımı, yavrumu kodum orada..
Yoksulların göz diktiği bir sürü mal-mülk kodum.
Savaşa sürüyorum Likyalıları gene de...
Kendim de en öndeyim.. İşte bak!..
Oysa Akaların alıp götüreceği bir şeyim de yok..
Böyleyken yerinde saymaktasın sen.
Karılarını korumaları için,
öbür ordulara bile buyuramıyorsun karşı koymayı.
Sanki bir ağa düşüp, yem olacaksın düşmana..
Düşman yerle bir edecek düzenli ilinizi.
Sen, gece-gündüz yormalısın kafanı..
Yormalısın kafanı, ünlü yardımcılarının önderlerine..
dört bucakta yalvarmalısın. Yalvarmalısın dayanmaları için yılmadan.
Ancak böyle karşı koyabilirsin acı günlere..."*

Gün gelir.. Sarpedon, Achilleus'un arkadaşı Patraklos ile boy ölçüşmek zorunda kalır. Bu savaşın kendisi için son savaş olduğunu sezer gibidir. Ama yine de kıskırtır yoldaşlarını savaşmaya..

*"...Ayıp size Likyalar!..nereye kaçarsınız böyle?
Yiğitliği göstermenin işte tam sırası..
Ben kendim çıkacağım bu adamın karşısına..
Bakalım burada Troialıları kesip biçen kim?
Kim bunca kötülük eden adam?.."*

İşte o sırada Zeus karışır işin içine.. Karışır da n'olur ?.. Kendinden güçlü kadere boyun eğmek, sevgili oğlunun ölümüne seyirci kalmak zorundadır. Şöyle bir konuşma geçer karısı Hera ile arasında:

*"...Çok yazık!.. Çok yazık insanlar arasında en sevdiğim Sarpedon'a!..
Menoitios oğlu Patraklos'un elinden ölmek.. O'nu kaderi..
İçimde yüreğim bir o yana gider... bir bu yana..
Gözyaşı döktürten savaştan geri alıp O'nu..
kaçırıp bıraksam mı Likya'nın semiz toprağına...
yoksa bıraksam ölsün mü Menoitios oğlunun elinde?.."*

Bunun üzerine bir sürü gevezelik eder Anadolu düşmanı Hera. Demagoji yapar sizin anlayacağınız: "...Hiç olur muymuş adam kaçırmak... sonra diğer tanrılar da kaçırmak isterlermiş oğullarını.. sonu nereye varmış bu işin.." Zeus'un yüreği sızlar.. yas işmarı diye kan damlaları akıtır yeryüzüne. Sarpedon can verir!.. Son deminde, görevi Glaukos'a geçer ve ölür. Zeus tanrının tek yapabildiği, oğlu Likyalı Apollon'u çağırarak.. ve ona, Sarpedon'un ölüsünü yurduna, Likya'ya götürmesini buyurmaktır. Şöyle seslenir Apollon'a:

**“...Sevgili Phoibos!. hadi git şimdi!..
Al götür Sarpedon’u kargı yağmurunun altından!..
Sil gövdesinden kara kanı !..
Götür uzaklara!.. Irmağın sularında Onu yıka!..
Tanrı merhemi sür gövdesine!.. Tanrısal rubalar giydir!..
Hızlı kılavuzlara ver!.. Götürsünler Sarpedon’u!..
Ver ikiz tanrılara!.. Uyku ile Ölüm’ün eline!..
Çabuk götürüp bırakınlar semiz Lykia toprağına!..”**

İşte bu Sarpedon, Ressam Euphronios’ın atalarının can düşmanı olan Sarpedon, ressamın kendi fırçasıyla, dikkat edin... tüm güzelliği ile resimlenmiştir: Bir kere sahnedeki tanrılar da dahil, bütün figürlerden ayrıcalıklıdır. Bir özen, bir itina ile çizilmiştir. Belli ki, kaderi henüz tecelli etmiştir. Çünkü, vücudundan ve baldırından fişkırarak kanlar hala daha dinmemiştir. Baldır zırhının dışında tümüyle soyundurulmuştur. Bilinçli olarak çıplak resmedilmiştir. Çünkü, ancak bu yolla giyimli olan diğerlerinden farklılaşacak; ayrı bir yere oturtulmuş olacaktır O; ve görevini tamamlayan savaşçı hüviyetinden ancak bu şekilde arındırılmış olacaktır. Bir bebek masumiyeti, O’na ancak bu anlatımla kazandırılabilir. Şakakları henüz tüylenmeye başlayan körpecek bir gençtir Sarpedon. Menekşe renkli bir bantla bağlanmış olan özenle taranmış saçının telleri tek tek verilmiştir. Sol ayak bileğindeki hal-hal takısı, yüzünün güzelliğini, yakışıklılığını perçinlemektedir. Gençliğinin güzelliğini belgeleyen tertemiz ve tazecik yüzünde dudakları hafif aralıktır ve bu aralıktan düzenli dişleri görülmektedir. Ve... Ve gözleri: Gözleri yarı kapalıdır Sarpedon’un. Neden?.. Neden mi?.. Nedeni, Homeros’un okuduğumuz satırlarında gizlidir: **“...Ben ta uzaklardan geldim yardıma / uzak Likya’dan. / Sevgili karımı, yavrumu koydun orada, / yoksulların göz dikeceği bir sürü mal-mülk koydum...”** Ne çıkartıyoruz buradan?.. Bütün bu geride bıraktıklarına “hasret” gitmiş de ondan.. Bizler hala daha söyler dururuz benzer ölümler için: “Gözü açık gitti zavallım..” diye. İşte, kaderi Troia önlerinde can vermek olan bu yiğidin cesedi savaş meydanından kaldırılmalı. Kaldırılmalı ve ışık hızıyla kendi topraklarına, Likya’ya taşınmalı. Zaten böyle buyurmamış mıydı tanrı Zeus:

“...Sevgili Phobius, haydi git şimdi / al götür Sarpedon’u kargı yağmurunun altından / sil gövdesinden kara kanı / götür uzaklara!.. Hızlı kılavuzlara ver / ver ikiz tanrılara / Uyku ile Ölüm’ün ellerine / çabuk götürüp bırakınlar semiz Lykia toprağına..” İşte Hermes’in ve meleklerin telaşı, acelesi bundandır. Bundandır incitmeden.. bir kuş hafifliğinde şehit düştüğü yerden kaldırılışı...

Ressam Euphronios’un Sarpedon’a verdiği değer, salt bunlarla kalmaz sahnede. Bir başka önemli gösterge, sahnenin bu baş aktörü, sahnedeki diğer tanrısal figürlerden daha heybetli tutulmuştur. Canlanıp kalksa, kraterin ağzını

Euphronios'dan Mustafa Kemal'e

parçalayacak, sadece ölüm ve uyku meleklerini değil, tanrı Hermes'i bile gölgede bırakacaktır.

Şimdi düşününüz!.. Euphronios bir Helenli ressamdır; itina ve özenle, adeta tanrılaştırılan bir kahraman olarak çizmek istediği kişi ise, kendi zamanından yaklaşık 700 yıl önce gerçekleşen efsanevi savaşta kendi atalarının karşısında yiğitçe savaştığı bilinen, onlara kan kusturan bir can düşmanı.. Bir can düşmanını böylesine bir anlayışla sunmak; O'nu bir kahraman gibi lanse etmek neyin göstergesidir bilir misiniz?.. Bu, ressam Euphronios'un sanatçı kişiliğinde varolan "insan sevgisi" nin...

Şimdi nereye kadar uzanıp ve kime nasıl bağlanacağım anlaşılmıştır zannedirim.

Çanakkale Savaşı ve Mustafa Kemal !..

Yer: Bu defa boğazın karşı tarafı,

Güçler: Yine aynı: Top yekun batılı güçlere karşı Anadolu mozağının her bir taşı: Türkü, Kürdü, Lazı, Çeçeni, Gürcüsü. Üstte yok-başta yok!.. Ama tek vücut olmuşlar, içlerinde kuva-i milliye ruhuyla yalnızca topraklarını savunmaktalar.

Neden: Neden de aynı. Anadolu'yu parselleyerek paylaşmak ve Orta Doğu'ya.. Asya'ya açılan bu köprüyü kontrolleri altında tutmak.

Boğazda yine kıyasıya korkunç bir savaş..; Sanki kıyamet kopuyor!.. Her iki taraftan verilen binlerce şehit.. Kanla sulanan topraklar ve kızıl renge dönüşen deniz..Bu defa ama boğazın karşı yakası...

Bu bilinçle oradaysanız eğer, ayaklarınız adeta kendiliğinden havalanacaktır; şehit kanlarıyla sulanmış bu kutsal toprağa basmak istemeyecektir. Gelin, Gelibolu'da ANZAK kuvvetlerine karşı alınan zaferin mimarı Mustafa Kemal'in, bu savaşta canlarını niye verdiklerini bile bilmeden şehit düşen düşman askerleri için 1934 yılında yüreğinden gelen sözlerine kulak verelim!..

"...Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar!.. Burada, bir dost vatanın toprağındasınız!..Huzur ve sükun içinde uyuyunuz!.. Sizler, Mehmetciklerle yan yana, koyun koyunasınız!.. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar!.. Göz yaşlarımızı dindiriniz!.. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır..."

Üzerine daha ne söylenebilir ki?.. Burada bizlere ancak susmak kalıyor!..